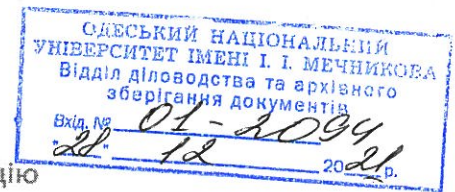

До Спеціалізованої вченої ради ДФ 41.051.030
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова

65082, м. Одеса, вул. Дворянська, 2

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

СЛІПЕНЮКА Василя Володимировича

«Конституційне право особи на використання в судочинстві
рідної мови або мови, якою вона володіє», поданої на здобуття
першого наукового ступеня – доктора філософії за спеціальністю 081 – Право

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження. Основоположні принципи права мають вирішальне значення для демократичної легітимації влади, яка спирається насамперед на справедливе правосуддя. В умовах, коли правосуддя в державі здійснюється рівною мірою для всіх приватних осіб на засадах рівного доступу до нього та додержання вимог *due process*, зростає необхідність забезпечення реалізації основоположних прав із дотриманням усіх конституційних засад. Відтак, дисертаційна робота Василя Сліпенюка присвячена розробці теоретичних положень конституційного права на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою особа володіє та практичних рекомендацій щодо його реалізації в Україні. Із наведеного випливає, що обрана автором тематика має не лише юридичне, а й вагомое соціальне значення, адже її розкриття сприятиме реалізації прав людини та забезпеченню засад правової держави в Україні.

Робота містить ґрунтовний аналіз положень вітчизняного законодавства, міжнародно-правових документів, практики Європейського Суду з прав людини, національних вищих судів, а також здобутків українських та зарубіжних вчених.

Використання якісних науково-інформаційних та нормативних джерел, надали змогу автору виконати низку наукових завдань щодо розкриття теоретико-методологічних засад та онтологічних аспектів дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє. На особливу увагу заслуговують міркування Василя Сліпенюка щодо конституційної природи досліджуваного права та міжнародних стандартів його забезпечення.

Окремий розділ дисертаційного дослідження присвячений специфіці реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві України рідної мови або мови, якою вона володіє. Акцент саме на необхідність вдосконалення чинного законодавства задля забезпечення належної реалізації та уніфікованої регламентації даного права у відповідності до міжнародних стандартів, свідчить про актуальність обраної тематики.

Важливим аспектом дисертаційного дослідження є пошук більш ефективних елементів механізму реалізації конституційного права на використання в судочинстві України рідної

мови або мови, якою особа володіє, у відповідності до провідної практики ЄСПЛ та окремих національних судових установ, що має важливе практичне значення.

Зміст дисертації є актуальним, враховує найновіші досягнення у сферах конституційного права та міжнародного захисту прав людини. Виклад матеріалу та його змістовне наповнення – комплексне, ґрунтовне, послідовне, логічне. Сильною стороною дисертації Василя Сліпенюка є ґрунтовне дослідження рішень ЄСПЛ, рішень та відповідей національних судових установ на запити дисертанта щодо стану забезпечення осіб правом на використання в судочинстві України рідної мови або мови, якою вона володіє, а також напрацювання відповідних рекомендацій щодо удосконалення стану правового регулювання та практичного застосування досліджуваного права.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та їх новизна.

Дисертаційна робота Василя Сліпенюка містить низку авторських наукових положень, висновків і рекомендацій, які становлять науковий і практичний інтерес, та відповідають існуючим вимогам до робіт такого рівня. Положення дисертації викладені у чіткій та науково виважений спосіб. Дисертант послідовно аргументує та обґрунтовує свою позицію. Аналіз наведених у дисертаційному дослідженні наукових положень, висновків і рекомендацій дозволяє зробити висновок про їх належну доктринальну обґрунтованість.

Автором охарактеризовано право на використання в судочинстві України рідної мови або мови, якою особа володіє, як об'єкт конституційно-правових досліджень; визначено методологію дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє; розглянуто генезу конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє; розкрито конституційну природу права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє; визначено поняття, сутність та місце конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, в системі прав людини; проаналізовано міжнародні стандарти регламентації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, та можливість їх імплементації у національне законодавство; з'ясовано нормативно-правове закріплення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє; встановлено гарантії конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє; визначено механізм реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє.

Здобувачем запропоновано внесення змін до Конституції України шляхом її доповнення статтею 124¹ та низки змін до національного законодавства у сфері судочинства щодо забезпечення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє.

Слід зауважити, що дисертація є першим комплексним дослідженням у вітчизняній науці конституційного права, яке присвячене розробці теоретичних положень конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, практичних рекомендацій щодо його реалізації в Україні, а також формулюванню та обґрунтуванню пропозицій зі вдосконалення чинного законодавства задля забезпечення уніфікованої регламентації даного права у відповідності до міжнародних стандартів.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Сформульовані в дисертації висновки і пропозиції можуть бути використані у правотворчій діяльності в частині підвищення якості нормопроектувальної роботи з метою втілення у законодавстві України міжнародних стандартів забезпечення конституційного права на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє; вдосконаленні законодавства України, а також у правозастосовній діяльності у вигляді рекомендацій для судової практики щодо забезпечення конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє.

Результати дисертаційного дослідження Василя Сліпенюка також можуть бути в подальшому використані для розвитку гіпотез та концепцій, що стосуються конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, права на безоплатну правову допомогу та права на справедливий суд; здійснення конституційного, кримінального, цивільного, господарського, адміністративного судочинства в Україні та розгляду справ про адміністративні правопорушення; при викладанні курсу конституційного права, цивільного, господарського, кримінального, адміністративного процесів, підготовці відповідних розділів підручників, навчально-методичних посібників, науково-практичних коментарів, а також у науково-дослідній роботі студентів та аспірантів, а також при проведенні роботи з підвищення рівня правової освіти, професійної правосвідомості та кваліфікації суддів, адвокатів, працівників інших правоохоронних органів та населення загалом.

Основою дисертаційного дослідження стали теоретичні напрацювання вітчизняних та зарубіжних науковців, положення вітчизняного законодавства, міжнародно-правові документи ООН, Ради Європи, Європейського Союзу, а також практика Європейського суду з прав людини та національних судових установ. Окрім того, у роботі міститься ґрунтовний аналіз відповідей судових установ на запити дисертанта. Наведене дало змогу широко дослідити зазначені питання, здійснити їх комплексне бачення та запропонувати можливі шляхи для удосконалення.

Дисертація містить такі складові: вступ; три взаємопов'язані розділи, які послідовно та логічно розкривають тему дослідження та складаються загалом із дев'яти підрозділів; а також висновки та додатки.

У розділі I «Теоретико-методологічні засади дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє» автором обґрунтовується, що у правовій науці наявні лише фрагментарні дослідження окремих елементів конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, що здійснювались протягом трьох послідовних періодів: дорадянського (до 1919 року), радянського (1919-1991 роки) та незалежності (з 1991 року). Характеризуючи дорадянський (а це цілком справедливо і для радянського) період, автор цілком слушно наголошує, що в умовах формальної стратифікації населення за станами говорити про рівність у доступі до правосуддя, зокрема і використання мовних прав, в т.ч. і меншин, по суті не доводилося (с. 35).

Методологія дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє» розглядається як система методологічних підходів, загальнотеоретичних принципів та наукових методів, що застосовуються задля отримання

нових та обмірковування вже існуючих знань під час наукового дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє. Описано основні її елементи та специфіку застосування під час проведення дисертаційного дослідження.

Розділ II «Онтологічні аспекти дослідження конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє» присвячений дослідженню теоретико-правових засад конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє.

Автором аргументовано конституційну природу права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, з огляду на наявність у ньому формально-правової складової, змістовної складової та процесуальної складової. Запропоновано його поняття та здійснено загальну характеристику ознак досліджуваного права.

Автор дійшов висновку, що за своєю правовою природою конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, тісно взаємопов'язане із групою громадянських (особистих) прав і свобод людини, яка фактично охоплює усі фундаментальні аспекти свободи особи, висловлюючи гуманістичні принципи будь-якого демократичного суспільства.

Окрім того, визначено систему міжнародних стандартів забезпечення конституційного права особи на використання в судочинстві України рідної мови або мови, якою вона володіє, що відображені у міжнародних документах у сфері прав людини.

З огляду на множинну практику Європейського Суду з прав людини щодо проблемних питань реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови, або мови, якою вона володіє, автором всю сукупність відповідних рішень розглянуто з позиції класифікаційного поділу на окремі групи: щодо підстав та специфіки залучення перекладача, щодо визначення рівня володіння мовою, щодо обсягу перекладу, щодо якості перекладу, щодо оплатності послуг перекладача.

Розділ III «Змістова характеристика особливостей реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві України рідної мови або мови, якою вона володіє» присвячений практичним аспектам реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, в національній правовій системі.

Система гарантій конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, представлена автором як сукупність загальних (політичних, соціальних, економічних та культурних) та спеціальних (юридичних) гарантій.

Механізм реалізації конституційного права особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє, розглядається як визначений Конституцією України, міжнародними договорами та національними законодавчими актами комплекс взаємозалежних та взаємозумовлюючих способів, засобів та умов практичного здійснення юридичних вимог щодо забезпечення можливості особи, яка не володіє державною мовою, використовувати для участі в судочинстві рідну мову або мову, якою вона володіє. Описано основні його складові через призму реалізації прав людини у судовому процесі.

Самозакриття із науковою працею Василя Сліпенюка свідчить про добросовісне використання ідей інших науковців із відповідним посиланням на них та відсутності

привласнення чужих ідей та концепцій або використання чужих праць без посилання на них у тексті, що дає підстави зробити висновок про відсутність у роботі порушення засад і правил академічної доброчесності.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень у публікаціях у фахових виданнях, зарахованих за темою дисертації. Дисертація складається із анотації (українською та англійською мовами), вступу, трьох розділів, логічно об'єднаних у дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертаційного дослідження становить 288 сторінок, з них основного тексту – 202 сторінки, список використаних джерел (259 найменувань) – 25 сторінок.

Висновки, положення та рекомендації, що були підготовлені в процесі здійснення дисертаційного дослідження відображено у шести наукових статтях, чотири з яких опубліковані у фахових юридичних виданнях України, одна – у науково-періодичному фаховому виданні іншої держави, одна – у виданні, проіндексованому у базі даних Web of Science Core Collection, а також у дев'яти тезах виступів на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях. Оприлюднені Василем Сліпенюком наукові статті, тези конференцій за темою дисертаційної роботи мають безпосередній зв'язок з усіма структурними частинами проведеного дослідження та висвітлюють основні положення його наукової новизни. Вказані роботи виконані автором самостійно.

Водночас, оцінюючи в цілому позитивно винесені на захист результати дисертаційного дослідження Василя Сліпенюка, у роботі можна виділити ряд положень, які є суперечливими, носять дискусійний характер, або ж потребують додаткових аргументів для підтвердження їх обґрунтованості, зокрема:

1. Навряд чи існує, як стверджує автор *«методологі[я] дослідження конституційного права... на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою [особа] володіє»* (с. 50), а існує методологія юридичних досліджень у сфері публічного права. Взагалі, це моє типове зауваження до багатьох дисертаційних досліджень, а не лише нашого дисертанта – Василя Сліпенюка, – насправді тут автор мав би вести мову про обрання методологічного підходу до вирішення конкретної доктринальної проблематики, що складає власне мету його дослідження. Водночас автор плутає (с. 51) методологічні підходи (такими є юснатуралізм, позитивізм, синергія, системний, інтегративний та синтетизм) із самими методами (компаративний, історико-правовий, юридична герменевтика, формальна юридична логіка[догматика права] тощо). З огляду на це, діалектичний підхід я аж ніяк би не розглядав як основоположний для характеристики права на мову судочинства (с. 56-67), яке виступає водночас як основоположний принцип права, так і суб'єктивне публічне право, оскільки він зорієнтований на офіційний курс держави, який на практиці по мовних правах у вітчизняній історії права в умовах Московської держави та імперії (включно і Радянського Союзу) був дискримінаційним.
2. Коли автор аналізує дотримання мовних засад судочинства у часи Радянського Союзу (с. 78 і наст.) і вказує на прийняття Конституції маріонеткової УСРР (1929) та Положення про судоустрій (1931) слід говорити (тут цілком видно позитивістський підхід, що ніби то із певних приписів правових актів можна судити бодай про якесь утвердження основоположних прав, зокрема і за сталінською конституцією, посилання на яку на с. 101 роботи, як на мене, просто некоректне) про соціальний контекст – на цьому фоні

згортання процесу українізації та пов'язаний із цим процес переслідування за мовною ознакою (метод юридичної герменевтики), що вилилося зокрема у Розстріляному Відродженні, виглядає особливо гротескно (як антитеза юснатуралізму і неприпустимості свавільних дій публічної адміністрацію на порушення вимог rule of law/Rechtsstaat). Тому питання про належну юридичну аргументацію зобов'язального характеру (для публічної влади) забезпечення мовних прав у процесі судочинства так і залишається наразі відкритим, як і його вплив на систематику конституційних засад правосуддя загалом.

3. Попри граматичне тлумачення поняття права на рідну мову або мови, якою володіє особа, у процесі судочинства (с. 109 і наст.), цього явно недостатньо для розуміння його саме як суб'єктивного публічного права, хоча би зважаючи на сутнісний зміст цього права, юридичну герменевтику (тлумачення юридичних конструкцій через соціальний контекст) та компаративний аспекти. Це також доволі загальне зауваження, оскільки такими вадами навіть страждає Конституційний Суд України при ухваленні своїх рішень. Тим не менше, дисертант міг би розвинути ці свої положення з урахуванням особливостей прямої і непрямой дискримінації, визначення допустимих критеріїв обмеження прав людини згідно із принципом пропорційності та конституційних гарантій доступу до правосуддя. Адже тут йде мова про ситуації, коли індивід у силу певних життєвих обставин не володіє українською мовою і це кардинальним чином може вплинути на розуміння ним перебігу процесу і може також вплинути на реалізацію ним комплексу матеріальних і процесуальних прав, які зачіпаються у ході судового процесу.
4. На с. 155 автор стверджує таке:

«...при прийнятті чинної Конституції України 1996 року, дане право безпідставно втратило своє пряме закріплення. Наведене свідчить про недосконалість законодавчої техніки та вказує на необхідність усунення наявної прогалини».

Однак тут упускається соціальний контекст – совіцька влада цілком запозичила імперські практики по утиску мовних прав. Насправді фарисейське застереження у совіцьких конституціях про мовні права як володіння рідною мовою чи мовою, якою володіє особа, було спрямовано проти *ingenious people*, які склали основу союзних республік чи автономій у складі союзних республік, оскільки значний відсоток судових рішень (це варто було вибірково хоча б проаналізувати у дисертації) у так званих союзних республіках постановлялося російською мовою. Насправді, сутнісний зміст принципу і суб'єктивного публічного права, яке є предметом аналізованого дисертаційного дослідження, стосується додержання мовних прав іноземців та шукачів притулку, а також національних меншин, законодавство щодо яких в Україні потребує ще свого якісного оновлення. Однак якщо ми говоримо про національні меншини, то держава має проводити тут збалансовану політику і державна/офіційна мова має служити інтеграційним фактором, і, за визначенням, представники національних меншин мають володіти нею принаймні на задовільному рівні для спілкування і ведення переписки, оскільки інакше не зможуть отримати матуру (атестат про середню освіту).

5. Насправді гарантії суб'єктивного публічного права спілкуватися у судовому процесі рідною мовою або мовою, яку особа розуміє, забезпечуються через послуги перекладача, щодо чого держава несе позитивні обов'язки щодо сертифікації перекладачів, які надають відповідні послуги у суді. Тому потребують уточнення

позиція автора який конкретний юридичний зміст надається ним соціальним, політичним, економічним гарантіям цього права, а також які стандарти тут слід додержуватися у світлі юридичної визначеності, поваги до прав людини та заборони свавілля як складників верховенства права?

У цілому викладені міркування не впливають на позитивну оцінку проведеного дисертаційного дослідження і не перешкоджають визнати його завершеною науковою роботою. Положення та висновки дисертаційного дослідження відзначаються науковою новизною, є логічно обґрунтованими, та у сукупності є значним внеском у вітчизняну науку конституційного права. Дисертаційне дослідження Василя Сліпенюка загалом носять новаторський, творчий характер.

Це дає підстави зробити висновок про те, що дисертаційна робота «Конституційне право особи на використання в судочинстві рідної мови або мови, якою вона володіє» виконана відповідно до стандартів та вимог академічної свободи, поваги до прав інтелектуальної власності, зокрема відповідає вимогам, які визначені абзацом другим пункту третього Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 року № 167, а її автор – СЛІПЕНЮК Василь Володимирович – заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук, професор,
директор Науково-дослідного інституту
порівняльного публічного права та міжнародного права
Ужгородського національного університету

Михайло САВЧИН

